

[itobiad], 2022, 11 (1): 154-177

<p>Kâf Sûresi'nin Belagât Yönünden Tahlili (İnşâ ve İhbâr Örnekleri)</p> <p>Analysis of Surah Qaf in Terms of Rhetoric (Construction and Warning Exsamples)</p> <p>Video Link: https://youtu.be/K1P_a7nzKXY</p>	
<p>Ömer Faruk YETİM Öğr. Gör, GİBTÜ Yabancı Diller Yüksekokulu Teaching. Officer, GIBTU School of Foreign Languages omerfaruk.yetim@gibtu.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-0668-914X</p> <p>Sehil DERŞEVİ Dr.Öğr.Üyesi. Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı- İslami İlimler Fakültesi - Karabük Üniversitesi Department of Arabic Language and Rhetoric - Faculty of Islamic Sciences - Karabuk University sahldershawi@karabuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-1774-2460</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 06.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 25.01.2022
Yayın Tarihi / Published : 11.03.2022
Yayın Sezonu : Ocak-Şubat-Mart
Pub Date Season : January-February-March

Atıf/Cite as: Yetim, Ö. F. & Derşevi, S. (2022). Kâf Sûresi'nin Belagât Yönünden Tahlili (İnşâ ve İhbâr Örnekleri) . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (1) , 154-177 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/68190/875762>

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with Research and publication ethics. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa Süleyman ÖZCAN, Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights Reserved.

Kâf Sûresi'nin Belâgat Yönünden Tahlili (İnşâ ve İhbâr Örnekleri)

Öz

Yerinde ve kararında, muktezay-ı hale göre söz serdetme sanatı olan belâgat, bu sanatta mahir olan Araplarda doruk noktaya ulaşmıştır. Vahyin nüzulüyle birlikte edebi üsluba sahip muhataplarına benzerini getirme hususunda meydan okuyan bir metnin elbette ki her yönüyle edebi olması beklenir. Bu durum da inceleme konusu yapılan metinde bu edebi yönlerin ortaya konulmasının zorluğunu ister istemez beraberinde getirmektedir.

Çalışma, Arap dilinde çok önemli bir yer tutan belâgat sanatının farklılıklarını barındıran âyetleri irdelemeyi ve makalenin temel noktasını oluşturan ihbâr ve inşâ cümlelerini bunların da ötesinde bu cümlelerin kullanılış amaçlarını incelemeyi hedeflemektedir. Makalenin çerçevesini Kâf sûresinde mevcut olan ihbâr ve inşâ örnekleri alt başlıkları ile birlikte oluşturmaktadır.

Araştırmaya konu Kâf sûresinde icâz'ın ve belâgatın farklı yönlerinin yoğun bir şekilde var olduğuna rastlanıldığı gibi araştırmamızın dayanak noktasını oluşturan ihbâr ve inşâ örneklerinin yoğun bir şekilde işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte belâgat kurgununun çokça sunulduğu sûrede, lafzî inceliklerin birçok yönünün vurgulandığı ayrıca ihbâr örneklerine inşâ örneklerinden daha fazla yer verildiği görülmüştür. Buradaki temel gayenin ise Mekkî sûrelerde genel olarak işlenen Allah'ın eşi benzeri olmadığını ortaya koyma, inanç ve ahlaki değerlere vurgu, ahirette hesap verme, mizan, sırat, cennet ve cehennem gibi metafizik olguları izah etme, önceki kavimlerin durumları vb. hususlarda görülen eksiklikleri gidermeye yönelik muhatap kesimde ikna edici bir zihin dünyası oluşturma gibi noktalardan hareket edildiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Belâgat, İhbâr, İnşâ, Kâf Sûresi.

Analysis of Qaf Sura in Terms of Eloquence (Construction and Notice Examples)

Abstract

On the spot and in its decision, word according to mukteday-ı rhetoric, the art of spreading, skillful in the art of speaking and the Arabs at the top It has reached its peak. With the revelation of the revelation to their interlocutors who have such literary style about not being able to bring similar of a defiant te10t Of course it is e10pected to be literary in all aspects. in this instance In the te10t of the subject of e10amination This inevitably brings with it the difficulty of e10plaining literary directions.

The study takes a very important place in the Arabic language for different types of rhetoric To e10amine the verses that form e10amples and which constitutes the main landmark of the article It aims to e10amine the notice and construction sentences. Frame the article It constitutes the e10amples of notice and construction in the chapter of Kâf.

Subject to Research At the time of Kâf as acknowledged in different aspects of ijâz and rhetoric It has been concluded that our study contains denouncement and construction e10amples that we have condensed. However While an intense form of eloquent fiction is pResented It has been witnessed that many aspects of literal subtleties are emphasized, It has been observed that there are more e10amples of denunciation than construction e10amples. The main purpose here is What the Meccan surahs generally want to convey Unite God, faith, belief, morality, hereafter, reckoning, conditions of previous tribes and so on. in cases take sought lessons intended for the interlocutor's lack of information on these issues (The benefit of the news, uncle) and the te10t is thought to have been established from this point.

Keywords: Quran, Rhetoric, Notification, Insha, Surah Kâf.

Giriş

Araştırmanın önem ve ehemmiyeti, ilgili mevzunun Allah'ın kadim kelamı olan Kur'an-ı Kerim'i oluşturan sûrelerden biri olan Kâf sûresinin bazı belagî yönlerini inkişaf etmekten neşet etmektedir. Ayrıca kelam ehramının zirvesi olan belîğ Arapları, benzerini getirememekle aciz bırakan Kur'anî üslubun birçok yönünü barındırıyor olması da bu ehemmiyeti daha bir belirgin hale getirmektedir.

Makalede amaç Kâf sûresinin belâgat açısından bazı sırlarını izhar ederek Arap Dili ile Kur'an-ı Kerim arasındaki insicamı tespit etmektir. Böylece sûrenin bu tarz icâz yönlerinin ortaya konması, muhatapta büyük bir tesir meydana getirecek ve verilmek istenen mesaj sayesinde inanç yoluna bir katkı sağlanmış olacak ve alanla ilgilenen araştırmacılara ilgili sahada yol gösterecektir.

Kâf şûresinin barındırdığı belâgat üslupları ihbâr ve inşâ özelinde nelerdir? Bununla birlikte bu belîğ lafızların ardındaki derin manalar ne şekilde tebyin edilmiştir? İhbâr ve inşâ cümlelerin kuruluş gayeleri sûrede ne denli işlenmiştir? Bu hususların tespit ve tayini araştırmanın hedeflerini oluşturmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra araştırmamızda, mevzu bahis sûrenin âyet bütünlüğü gözetilmeden ilgili başlığa paralel olarak delil olabilecek âyetler tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle bazen bir âyet farklı birkaç başlığa istihsad olarak getirilmiştir. Bunun neticesinde belâgî yönün tafsilatına âyetin ilk geçtiği yerde değinilmiş sonraki yerlerde ise sadece âyetin metni ve mealini vermekle yetinilmiştir. Dolayısıyla sûrenin serencamı gözetilmeden son bölüm farklı başlıklara ayrılmıştır.

Yine yaptığımız çalışma neticesinde araştırma mevzusu yaptığımız sûre hakkında belagî yönden bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak Kâf sûresini belagât yönünden inceleme konusu yapmamakla birlikte sadece tefsir yönünden inceleyen ve İbrahim Halil Atmaca tarafından hazırlanan "Kâf Sûresi'nin Tefsiri" isimli bir tez ile Mustafa Kayhan tarafından hazırlanan "Kâf Suresi Örneğinde Mekkî Sûrelerdeki Medenî Âyetler Meselesi," isimli bir makaleye rastlanmıştır.

Belâgat İlimi

Belâgat İlminin Tanımı

Belâgat sözlükte “sözün fasih ve açık seçik olması” anlamında mastardır (İbn Manzûr, vd. 8-70). Kelime olarak, (بَلَّغَ) fiilinin kök kalıbı olan “belâgat”, kısaca varmak ve ulaşmak, vasıl olmak anlamlarına gelir (Cevherî, 1987, 4/316; İbn Manzûr, 1990, 8/419). Terim olarak ise; zorlama ve yapmacılıktan uzak bir şekilde yoruma gerek bırakmadan kolay ve anlaşılır bir tarzda, insan nefsinde etki bırakacak şekilde halin muktezasına göre söz söylemektir (Sekkâkî, 1987, s. 415; Teftâzânî, 1981, s. 25). Diğer bir ifadeyle sözü; yerinde, zamanında, doğru ve güzel söylemektir (Baytar, s. 102).

Belâgat henüz ilim haline gelmeden önce meleke olarak şair, yazar ve hatiplerde hatta halkın dilinde vardı. Bu sebeple sonraları birer belâgat terimi kabul edilecek olan teşbih, mecaz, istiare, takdim, tehir, cinas, mutabakat vb. edebî sanatlar her dil ve kültürde daima yer bulmuştur. Nitekim belâgatın meleke olarak bir hayli geliştiği Câhiliye devri sözlü edebiyatında, Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde bu ilme dair birçok örnek bulmak mümkündür (İbnü’s-Serrâc, 1/157; Zemahşerî, 1998, 1/75; Habenneke el-Meydânî, 1/128; el-Haşimî, s. 59).

Belâgat İlminin Tarihçesi

Araplar, dilsel fesâhat, ince tabire vakıf olma ve konuşurken derin anlamlı lafızları tercih etme ile meşhur olmuşlardır. Onlar Cahiliye asrında yaygınlık kazanan edebi ilimlerden biri olan belâgat sanatını en ince yönlerine kadar tanımış, kanıksamış ve istimal etmişlerdir. Nitekim insanların edebi eserlerini sergilemek ve şiir müsabakalarında yarışmak adına bir araya gelmeleri ve eserlerinin, edebi yetenekleriyle öne çıkan eski şairler tarafından eleştirilmesi ve değerlendirilmesi nedeniyle Ukaz Panayırı, belâgat ilminin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde şaire, bu tarz panayırarda dikkatli ve kuvvetli bir hakemlikten sonra bir rütbe verilir ayrıca kabileler şairleriyle gurur duyardı. Bu yüzden şiir ve belâgati hiciv, övgü, sevinç ve keder anlarında kullanırlardı. Bu durum ise bu ilmin gelişerek yaygınlık kazanmasına zemin hazırlamıştır (el-Necer, 2/1209-1242).

Kadim dönem Arap edebiyatında belâgat çalışmaları ilk önce edebî tenkit suretinde tezahür etmiş, İslâm’ın gelişiyile birlikte hem Kur’ân-ı Kerim’in i’câzı, hem de edebî tenkitin şiddeti sebebiyle ilgili çalışmalar ayrıca hız kazanmıştır (Kılıç, 1994, 5/380-383).

Nüve olarak, varlık ve öznellik çerçevesinde tarihi çok eski devirlere dayanan belâgat, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler içinde bağımsızlığına en geç kavuşanıdır. Zira Kur’ân-ı Kerim’in i’câzını anlayabilmek için Müslüman milletlerin uzunca bir süre bu konu üzerinde çalışıp belâgatın ilkelerini, yöntem ve terminolojisini ortaya koymalarını beklemek gerekiyordu. Ancak böyle uzun süreçten sonra belâgat, bağımsız bir ilim niteliği kazanabilmiştir (Ahmed Şevkî, s. 15; Kılıç, 1994, 5/380-383; Sevinç, 24/329-335).

Belâgat İlminin Kısımları

İlim olarak, daha önce de işaret ettiğimiz gibi düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen belâgat, meânî, beyân ve bed’olmak üzere üç kısma ayrılır (Kazvînî, 1/201).

Me’anî, sözün halin gerektirdiği duruma uygun olduğunu bildiren usul ve kuralları açıklayan ilim dalına verilen addır (Kazvînî, 1/201). Buna göre Me’anî, belâgatçıların,

cümleyle bağlantılı olan belâgî konulara ve cümleye ârız olan takdim, te'hir, zikir-hazif, tarif-tenkir, fasl-vasl, veya îcaz-itnab gibi hususlardan oluşan terimleri içerisinde barındırır. Beyan, aynı mananın birçok değişik üslupla ifade edilmesinden bahseden ilim dalının adıdır. Bedî' ise manaya delaleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız ve mana yönünden güzelleştiren söz sanatlarından bahseden ilimdir (Kazvînî, 1/202).

Buna mukabil tevriye, iltifat, tıbak, mukabele, husn-i taksim, tezyîl, husn-i ibtida, husn-i tahallus, cinâs, iktibas, tevriye, tazmin, seci' ve muvazene gibi terimler, lafzı hem şekil hem de mana yönünden güzelleştirici unsurlardandır (Sekkâkî, 1/51).

Belâgat İlminin Önemi

- Belâgat ilmini öğrenmenin önemi, Kur'an-ı Kerim'in icâz yönüne sahip olmayı kolaylaştırmaktır. Şöyle ki: Bu ilim vasıtasıyla bizler Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'e özel olarak tahsis ettiği biçim güzelliğini öğrenmiş olmaktadır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in ince kelime örgüsü ve terkip ustalığı ile icâz yönünü de öğrenmiş olmaktadır. Öte taraftan belâgat sayesinde Kur'an-ı Kerim'in kolay tilavet edilirliliği, kelimelerinin durumuna göre net, açık ve kuvvetliliği, lafızlarının tatlılığı ve hatadan hali oluşlarını tahsil ettiğimiz gibi Arap dilinde mahir olan Arapların bile benzerini getiremediği, fesâhât ve belâgâtı karşısında hayretler içinde kaldığı diğer dilsel güzellikleri de öğrenme fırsatı elde etmiş olmaktadır.
- Yine bu ilim sayesinde nesir veya nazım yönünden Arap dilindeki fesâhat ve belâgat inceliklerini, bu dilin sırlarını elde etme olanağını sağlamış oluruz. Böylece sözün düşük olanı ile ulvi olanını ayırt etme kolaylığı sağlanmış olmaktadır (el-İsferâyînî, 1/143).

Belâgat İlminde İhbâr ve İnşâ

Haber

Haberin Tanımı

Haber: Zatı itibariyle doğrulanmaya (sıdk) veya yalanlanmaya (kizb) muhtemel kelama/cümleye denir (el-Haşimî, s. 59).

Haberin tanımı bağlamda kullanılan Sıdku'l-haber ifadesi, söylenen sözün vakıaya uygun olmasıdır (Kazvînî, 1/59). Yine aynı tanım bağlamında kullanılan kizbu'l-haber ifadesi ise mezkûr cümlenin içeriğinin vakıaya ters düşmesi, gerçeği yansıtmamasıdır. *العلم مفيد* "İlim fayda verir." cümlesinin barındırdığı anlam reele uygundur. Dolayısıyla bu cümle doğrulanabilir bir cümledir. Ancak *الجهالة مفيدة* "Cehalet faydalıdır." diye bir cümle kurulursa bu cümle vakıaya ters düştüğünden hilafı hakikat olur ve yalanlanabilir bir cümle haline gelir.

Öte taraftan bir cümle kurulurken içeriğinin vakıaya uygunluğu sadedinde muhatabın durumu da göz önüne alınmalıdır. Örneğin "İslam dininin" hak din olduğundan bahsediyorsak bu cümlenin içeriğinin muhatap kitle tarafından kabul veya reddedilmesi baz alınmalı ki "Sıdku'l-haber" veya "Kizbu'l-haber" olguları ortaya çıkabilsin.

Haberî Cümlenin Kullanılış Gayeleri

Aslen haber cümlesi iki gaye ile söylenir. Bunlar:

- a) Bilmediğinde muhataba cümlelerin barındırdığı hükmü bildirmek için kurulan cümle. Bu kısma “fâidetü'l-haber.” denir. الإمان واجب “İman vaciptir.” sözü gibi.
- b) Ya da muhataba mütekellimin de bilmiş olduğu bir hususu ifade etmek için kurulan cümle. Sınavı geçtiğini bilmeyen bir talebeye أنت نجحت في الإمتحان “Sınavı sen geçtin.” yönünde bildirilen cümle gibi. Bu kısım ihbar cümlesine de “lâzimu'l-fâide” denir.

Bazen cümle bu iki kısmın dışında başkaca karinelerle bilinen farklı gayelerle kurulur. Bu gayeler de şunlardır: Heveslendirme (tergib), merhameti celb (istirhâm), arzulanan şeyin gerçekleşmediğine üzülmeye (tahassür), zayıflık (za'f) ve hûşu'ü izhar etmek, korkutmak (tevbih), mertebeler arasında farklılık arz ettiğini belirtmek, sakındırma (tâhzir), övgü (fâhr), yergi vd. gayeler için kurulan cümleler. Bütün bunları tespitinde dayanak nokta, zevki selim ile aklıselimdir (el-Haşimî, s. 60).

Haberî Cümlelerin Kısımları ve Tekit Edatları

Haberî cümle isim cümlesi ve fiil cümlesi diye iki kısma ayrılmasının yanı sıra, başka bir taksim cihetinden muhatabın durumuna göre ibtidâî, talebî ve inkârî şeklinde üç kısma ayrılır. Buna göre muhatap, verilecek cümlelerin içeriğinden habersiz olur da tereddüt içerisinde olmaz ve verilmek istenen cümlelerin barındırdığı anlama da muhalif değilse bu cümleye “ibtidâî” haber cümlesi denir. Ancak muhatap cümlelerin içeriği konusunda tereddüt yaşar da cümlelerin hakikatine erişme arzusunda olursa bu durumda cümleyi tekitli bir şekilde getirmek güzel olur. Bu tarz bir cümleye de “talebî” cümle denir. Muhatap cümlelerin mazmunu hususunda tereddüdün yanı sıra inkâr içerisinde ise cümleyi en az iki ya da inkâr derecesine göre daha fazla tekitle söylemek gerekir ki bu tarz bir cümleye de “inkârî” cümle denir (Kazvînî, 3/71; el-Haşimî, s. 61).

Haberî cümleyi tekit eden edatlar sayı itibariyle çok olmakla birlikte en meşhurları şunlardır:

إِنَّ، أُنَّ، لام الإبتداء، حروف التنبيه، القسم، نونا التأكيد، التكرار، قد، أما الشرطية، اسمية الجملة، ضمير الفصل.

İnşâ

İnşânın Tanımı

Sözlükte icad etmek olan inşâ terim olarak zatı itibariyle doğrulanmaya (sıdk) ve yalanlanmaya (kizb) muhtemel olmayan kelama/cümleye denir (Kazvînî, 3/51; el-Haşimî, s. 79).

İnşânın Kısımları

Belâgat ilminin konusu edilen inşânın “tâlebî” ve “gayri tâlebî” diye iki kısmı vardır. Tâlebî olan kısım talep anında meydana gelmemiş olan bir durumun gerçekleştirilmesini istemek diye tarif edilir. (Ali el-Cârim- Mustafa Emin, s. 143). Bu kısım da kendi arasında emir, nehiy, istifhâm, temenni, nidâ diye isimlendirilir.

Emir: Muhatap tarafından bir yükümlülük bildiren talep diye tanımlanır.

Nehiy: Başında fiili yasaklayıcı la'nın (لا) bulunduğu kelimedir.

İstifhâm: Başında anlamaya yönelik edat bulunan ve bununla mütekellimin muhataptan bilmediği bir şeyi bilmesini istemektir.

Temenni: Gerçekleşmesi mümkün olan veya olmayan bir şeyi arzulamak demektir.

Nida: Bazı edatlarla muhatabı konuşana yönelmeye çağırmaktır.

Herhangi bir istek bildirmeyen cümleye ise gayr-ı tâlebî cümle denir. Bu bölüm ise: Tâaccüb, medh, zemm, kasem, recâ fiilleri, siyâgü'l-u' kud gibi fiillerden oluşur (Ali el-Cârim- Mustafa Emin, s. 143). Gayr-ı tâlebî inşa belâgat ilminin alanına girmediği için araştırmada bahse konu edilmeyecektir.

Kâf Sûresine Genel Bir Bakış

Mekkî olan bu sûre adını ilk âyetin başında bulunan Kâf harfinden almıştır. Bâsikât sûresi olarak da isimlendirilir. Sûrelerin ihtiva ettiği âyet sayısına göre yapılan sınıflandırmada bir kıraat terimi olan tıvâl-i mufassal grubunda yer alanların bu sûreyle başladığı kabul edilmektedir. Ayrıca bölümler arasındaki insicâm ve uygunluk sûrenin tek seferde nazil olduğunu göstermektedir (Yaşaroğlu, 2001, 24/143-144).

Bilindiği üzere Mekkî sûreler, Allah, O'nun zâtı ve sıfatları, ahiret gününe iman, yeniden dirilişe vurgu, korku ve ümit aşılama, insanı iyiye ve güzele yönlendirip şirk, isyan, tuğyan, kötü ahlak gibi kınanan vasıflardan arındırmaya özen göstermeye teşvik eder. Bu sûreler, iyiyi takip edenlerin cennete vasıl olacaklarını bildirirken, doğru yol üzere olmayanları şiddetli bir azabın beklediğini haber verir. İnsanı dış âlemde cereyan eden hadiseler ile kâinata kurulu olan ve muazzam bir şekilde işleyen bir düzen, yerin ve göğün yaratılması, gece ve gündüzün değişmesi, denizde yüzen gemiler ve insana musahhar kılınan dünyadaki kusursuz sistem üzerinde tefekkür etmeye ve bu düzeni kusursuz işletene karşı saygılı olmaya davet eder (Râzî, 2005, 10/137; İbn Âşur, 1984, 26/275).

Buradan hareketle ifade etmek gerekirse Kâf sûresinde; ölümden sonra yeniden diriliş ile bunu inkâr edenlerin ikaz edilmesi ve iman edenlerin çeşitli nimetler ile müjdelenmesi, peygamberlerine karşı gelen bazı topluluklardan örnekler verilerek bunların akibetlerinin hatırlatılması, kavminin inkârcı ve yıkıcı tavırlarına karşı Hz. Peygamber'e teselli ve güven telkin edilmesi, inkârcıların ahirette karşılaşacakları cezalar ve inananlara verilecek nimetler gibi konular çarpıcı bir ifade örgüsü ve etkileyici bir belâgî üslûpla anlatılmıştır (Taberî, 2000, 20/325; Zemahşerî, 1976, 4/379; Neseî, 1998, 3/361; Begavî, 2000, 4/270; Râzî, 2005, 10/137; Beyzavî, 1997, 5/139; İbn Kesir, 1999, 6/221; Şevkânî, 5/83; Âlusî, 1996, 13/322; İbn Âşur, 1984, 26/275).

Sûrenin Belâgî Yönü

Kâf sûresi, Arap Dili ve Edebiyatının tüm inceliklerini en yüksek bir seviyede içeren ve belâgat yönü güçlü bir sûredir. Sûre başından sonuna kadar üslup güzellikleri, güçlü ifade tarzları ve kuvvetli bir kelime örgüsüne sahiptir. Nitekim sûrenin indiği atmosfer düşünüldüğünde muhatabı derin bir tesir altında bırakmak için âyetlerde kuvvetli ifadelerin vurgulandığı görülecektir.

Sûredeki İhbâr Örnekleri

Haber "söyleniş maksatları ve muhatabın durumu" şeklinde iki kısma ayrılır. Araştırmada her iki taksime örneklik teşkil edecek âyetleri biraz da farklı nüktelerle

birlikte yoruma tabi tutarak mevzubahis sureden bulmaya çalışılacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki haberin ilkâ amaçlarının tamamına örneklik teşkil edecek âyetler sûrede mevcut değildir. Dolayısıyla sûrede sadece var olanların sunulması ile yetinilecektir.

Haberin Söyleniş Maksatları (الأغراض من إلقاء الخبر)

Fâidetü'l-Haber

Fâidetü'l-haber: Muhataba kelamın içerdiği hükmü bildirmek amacıyla kurulan haber cümlesidir. Daha önce de değindiğimiz üzere burada muhatap kitle verilmek istenen mesajın içeriğinden habersizdir. Hz. "تُوفِّي عُمرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سَنَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الْهَجْرَةِ. Ömer, hicri 13. yılda vefat etti". örneğinde olduğu gibi.

Bu durumu gösteren âyetleri surede şöyle tespit etmek mümkündür:

وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾

"...bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır." (Kâf 50/4).

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدُ ﴿١٤﴾

"Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd kavmi, Âd ve Firavun, Lût'un kardeşleri, Eykeliler, Tübba'nın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti." (Kâf 50/12-14).

Mezkûr âyetlerin tamamında ihbâr cümleleri birbirlerine atfedilerek kullanılmıştır. كَذَّبَ كَلِّ cümlesi ise önceki fiil cümlelerinden farklı olarak isim cümlesi şeklinde verilmiş ve burada bir önceki cümleyi (كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ...) tekit amacı güdüldüğünden atıf edatı kullanılmıştır. Ayrıca fasıla olması ve devamında gelen (فَحَقَّ وَعِيدُ) cümlesine bağlantısının sağlanabilmesi için önceki cümlelerden farklı olarak atfedilmeden kullanılmıştır (İbn Âşur, 26/279). Bütün bunlara ilaveten burada ihbâr cümlelerin kuruluş gayelerinden olan 'fâidetü'l-haber' amacı güden cümlelere yer verilmiştir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْمُ مَا نُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسَهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

"And olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız." (Kâf 50/16).

Âyet, iki tekit edatı olan ل، قد "lam" ve "kad" harfleri ile başlamış, "خَلَقُ الْاَوَّلُ" önceki yaratmaların tafsilatına girmiş ve ilk olarak insanoğlunun yaratılmasını zikretmiştir. Başında "قد" bulunan cümle ihbârî bir cümledir. Cümlelerin tekit ile başlaması, insanın inançlı biri olsa bile Allah'ın onun halini daima bilip gördüğünü her zaman kestiremediğini vurgulamak içindir (Râzî, 10/148; İbn Âşur, 26/296). Yani bu bilgiyi pekiştirmek için âyet tekitli gelmiştir. Ayrıca buradan hareketle devamında gelen cümlede ifade edilen vesvese ve şüphelerin insanın nefsi tarafından kalbine ilka edilmesi,

işlenen her türlü amellerin kaydedilmesi gibi hususlara giriş olması amaçlanmış olabilir. Birinci ihbârî cümlede mazi fiil, ikinci cümlede ise muzarî fiile yer verilmiştir. Buradan hareketle yaratma fiili bir kerede gerçekleştiği için mazi fiil, buna mukabil kalbe gelen vesvesenin yenilendiğine ve ona taalluk eden Allah'ın ilminin bitmeyeceğine ve sınırlanamayacağına dair bir delalet söz konusu olduğundan bu delaleti göstermek adına muzarî fiil kullanılmıştır denebilir. Ayrıca bu cümleler, Allah'ın razı olmadığı amellerden uzak durulması gerektiğine dair üstü kapalı bir kinaye de barındırıyorlar (Taberî, 2000, 20/340; Zemahşerî, 1976, 4/382; Neseî, 3/366; Begavî, 2000, 4/275; Râzî, 2005, 10/149; Beyzavî, 1997, 5/143; İbn Kesir, 1999, 6/395; Şevkânî, 5/86; Âlusî, 1996, 13/325; İbn Âşur, 26/300).

Âyetin ikinci kısmında önceki fiil cümlesinin ardından ... نحن أقرب şeklinde isim cümlesi ile başlaması ve bu cümlelerin amiline tekit olması buradaki vesveseden haberdar olmanın kesin olduğuna işarettir (Râzî, 10/150; İbn Âşur, 26/300). Öte taraftan burada ihbâr cümlelerinin kuruluş gayelerinden olan 'faidetü'l-haber' amacının gözetildiği de anlaşılmaktadır.

Tahir İbn Âşûr, bu âyette geçen حبل الوريد ifadesinin tefsirinde şöyle der: "Bu temsilin latif yönlerinden biri de şudur ki: 'Şah damarı çok gizli olduğundan insana o kadar yakın iken onun varlığı nasıl hissedilmiyorsa Allah'ın ilmi ile insana yakınlığı da hissedilmez. Bu yüzden bu temsile yer verilmiştir.'" (İbn Âşur, 26, 300).

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾

"Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık. Açıkçası bize bir yorgunluk da ilişmedi." (Kâf 50/38).

Genel itibariyle inkârcıların kabul etmediği yeniden dirilmenin kesin olarak gerçekleşeceğini ispat etmeye çalışan Kâf sûresi, bize bu âyet ile kudret-i ilâhî'nin sonsuzluğunu da ortaya koyar. Yerin ve göğün altı evrede yaratılmış olmasını beyan eden âyet, tekit edatları olan ل قد harfleri ile başlayarak sûrenin bu âyetine kadar muhatap kitleye anlatılmak istenen yaratmanın imkânını kesin bir dille aktarır. Malumdur ki bu tarz bir yaratmanın böyle kısa bir sürede gerçekleştiği bilgisi muhatapın zihninde önceden yer alması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla cümle bir önceki âyette olduğu gibi "faidetü'l-haber" kabilindedir.

Korkutmak (Tevbih)

Söylenmek istenen söz ile karşıdaki muhatapı, olmaması gereken bir durumdan sakındırma ve gelecekte başa gelebilecek bela ve musibetler hususunda uyarmaya çalışmaya 'tevbih' denir. Kur'an-ı Kerim'in sıklıkla başvurduğu bu tarz yöntemin Kâf sûresinde ne denli işlendiğine bakalım.

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾

"Yerin onlardan neyi eksilttiğini (çürüttüğünü) bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır." (Kâf 50/4).

Âyet-i Kerime, müşriklerin sarahaten ifade ettikleri yeniden dirilmeye dair olumsuz inanışlarını redderek yerin altında neyin ne durumda olduğunu Allah'ın bildiğini bildiriyor ayrıca işlenen her fiilin kaydedildiğini dile getirerek muhatabı daha dikkatli davranması hususunda üstü kapalı olarak da olsa tehdit ediyor.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

"And olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız." (Kâf 50/16).

أُذْ يَتَلَفَّى الْمُتَلَفِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾

"Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki alıcı melek de (onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedir." (Kâf 50/17).

Bu ve devamında gelen âyette teceddüde delalet eden muzarî fiil kullanılmıştır. Buna göre insanın sağında ve solunda bulunan melekeler insanın her halini bilip kayıt altına almakta, ağızından çıkan her sözü, kendinden sadır olan her eylemi her an kaydettikleri anlamı çıkmaktadır. Bu da teceddüt ve istimrarı (devamlılık) göstermektedir. Burada ihbârî cümleler kullanılmıştır. Öte taraftan bu âyetler, kıyamette gerçekleşecek olan olayları dikkatlere sunması neticesinde muhataba kendisine çekidüzen vermesi hususunda açık birer tehdit ihtiva eder.

مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

"İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın." (Kâf 50/ 18).

Bu âyetin tahlilinde farklı yönler bulunmaktadır. Şöyle ki: Öncelikle âyette hasr sanatına¹ başvurulmuştur. Bu da cümlenin anlamını pekiştirerek 'ağızdan her ne çıkarsa çıksın yazılacaktır.' manasını vermektedir. Sonrasında âyet, tekit anlamını belirtmek için hasr suretinde inkârî bir cümle şekline bürünmüştür. من kelimesinin kullanımda zâid oluşu ihbârî cümlenin anlamını pekiştirme görevi görmektedir. Ayrıca birer muzarî fiil olan önceki âyetteki يتلقى ile bu âyetteki يلفظ kelimeleri teceddüd ifade ettikleri için eylemin her gerçekleşmesinde bu eylemin kayda geçmesinin de gerçekleştiğine işaret eder ki bu da konu edindiğimiz tehdit ve uyarıyı bizlere bildirir. (İbn Âşur, 26/302).

وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمَ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾

"Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona, "İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir" denir. (İnsanlar öldükten sonra tekrar dirilmeleri için) Sûr'a üfürülecek. İşte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür. Herkes beraberinde bir sevk edici,

¹ Hasr: Bir şeyi belli bir surette başka bir şeye ait kılmaktır. Bk: el-Haşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, s. 165.

bir de şahitlik edici (melek) ile gelir. (Ona) "Andolsun ki sen bundan gaflette idin. Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir" (denir.)" (Kâf 50/19-22).

İlk âyet, bir nahiv kuralı olarak hitaptan anlaşılın hazfedilmiş bir kavlin makulüdür. Burada inkâr içinde olan inkârcı bir nefsi korkutmak ve tercihini doğru yapamadığını bildiren alaylı bir alçaltma gayesi anlaşılmaktadır (Beyzavî, 1997, 5/144; İbn Kesir, 1999, 6/397; Şevkânî, 5/87; Ebûsûûd Efendi, 8/130; Âlusî, 1996, 13/325; İbn Âşur, 26/309).

كَشَفَ الْعِطَاءِ ifadesinde bir belâgat terimi olan temsili istiareye yer verilirken âyetlerde ihbâr suretinde cümleler kullanılmıştır. Buradaki amacın da ümitsizliğe sevk (tey'is) olduğu söylenebilir.

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ الْجَاءَتْ سَكْرَةَ الْمَوْتِ cümlesi, bir önceki âyetteki الْجَاءَتْ سَكْرَةَ الْمَوْتِ cümlesi üzerine atıftır. Burada bu atfı mümkün kılan şey, iki cümlelerin de inkârcılara amellerin karşılığının verileceğini beyan etme hususunda müşterek olmalarıdır. Burada her iki meleğin kaydettiği amellerin karşılığının verileceğine yönelik bir halden başka bir hale geçiş (tanakkul) söz konusudur. Nahvi bir terim olarak matuf ve matuf aleyh'teki şekil farklılığını başka bir ifade ile öncesinde isim cümlesi kullanılırken ona uygun muzarî fiilden vazgeçilip burada aniden maziye geçilmiş olması, bu cümlelerde anlatılan ölüm sarhoşluğu, sûrâ üflenmesi, her nefsin şahit ve saik ile gelişleri olaylarının adeta şu an gerçekleşmiş oldukları gibi sunularak muhataba ahirette azaba dair korku salmak amacını gerçekleştirmek içindir (Zemahşerî, 1976, 4/383; Neseî, 3/368; Begavî, 2000,4/278; Râzî, 2005, 10/141; Beyzavî, 1997, 5/143; İbn Kesir, 1999, 6/397; Şevkânî, 5/87; Âlusî, 1996, 13/326; İbn Âşur, 26/301).

Âyetlerde geçen جَاءَتْ ، نَفَخَ ، وَجَاءَتْ kelimeleri mazi sığası ile gelmiştir. Gelecekte vuku bulacak olan bu eylemlerin muzarî fiillerle değil de böyle fiillerle tabir edilmesi bu eylemlerin kesinlikle gerçekleşeceği anlamını barındırır. Öte taraftan âyet, teceddüd ifade eden تَجِدُ kelimesi ile insanoğlunun bu kaçışının sürekli gerçekleştiğini dikkatlere sunar (İbn Kesir, 1999, 6/398; Şevkânî, 5/89; Âlusî, 1996, 13/326; İbn Âşur, 26/301).

Âyetlerde yer yer isim cümlesi ve yer yer de fiili cümlesinden oluşan beş tane ihbârî cümle kullanılmıştır. Buna ilaveten ilk âyette var olan gelmek manasındaki "el-meci"te "جَاءَتْ" istiare yapılmış, takdim ve tehire (مَنْهُ تَجِدُ) yer verilmiştir. (İbn Âşur, 26/305). Bu ifadeler ile ayrıca ihbâr cümlelerin mecâzî kullanılış amaçlarından olan 'tehdit' gayesi güdülmüştür.

وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَتِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾

"Beraberindeki (melek) şöyle der: "İşte bu yanımdaki hazır. (Allah şöyle der:) "Atın cehenneme, (hakka karşı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheli her kâfiri!" (Kâf 50/24-25).

2. âyette daha önce geçen "nefse" hitap etmekten her iki şahit ve saik olan meleklerle hitaba geçilmiştir. Cümle, bir nahiv ilmi terimi olan mahzuf bir قَالَ fiilinin makulüdür. Burada inşâ'i-talebi olan emir kipi hakiki anlamında kullanılmıştır.

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّْ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعْدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

"Allah şöyle der: "Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size önceden yaptım. Benim katımda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici de değilim." (Kâf 50/28-29).

Daha önce de kısmen anlattığımız üzere قَالْ ile başlayan ihbâr cümlesi, inşâî suretlerden olan nehiy ile devam etmiştir. Nehiy daha önce de değinildiği gibi fiilin gerçekleştirilmemesini muhataptan istemektir. Bu âyette Cenab-ı Allah, huzurunda tartışan insan ve şeytana bu tartışmalarının gereksiz olduğunu, bu anın muhakkak gerçekleşeceğini ve yaptıklarınızın hesabını vereceğinize dair ahdinin daha önce verildiğini ve devam eden âyette de bu ahdinden dönmeyeceğini, istimrar ifade eden menfi muzarî fiili istimal ederek beyan eder ve onları susturur. Öte taraftan burada inşâ cümlelerin kuruluş gayelerinden olan ve muhatabı ümitsizliğe sevk eden 'tahâssur' amacının gözetildiği de anlaşılmaktadır. Buradaki inşâî surette verilen nehiyden maksat tartışan her iki tarafı kurtulabilme ümidinden alıkoymak (tey'is) ve tehdit etmektir. Buna göre Allah'ın şöyle dediği tasavvur edilebilir: Mükâfat ve cezanın görüleceği bu yerde tartışmayın. Çünkü bu tartışmanız faydasızdır. Nitekim ben kitaplarım ve peygamberlerim aracılığıyla inançsızlığınız ve isyanınız durumunda azabıma karşı sizi uyarıştım. Sizin herhangi bir deliliniz de kalmadı. Dolayısıyla sözümünden dönmemi benden beklemeyin. Ben hak etmeyi cezalandırarak kullara zulmetmem (Zemahşerî, 4, 388).

خ مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلُ الخ cümlesinde tekit edatının kullanılmaması ihbâr cümlelerinin kuruluş gayelerinden olan ve inkârcı muhatabı inkâr etmeyen biri gibi addedip cümleyi öyle kurmanın amaçlandığı ve bir belâgat terimi olan 'inzâlu'l-münkir menzilete gayr'il-münkir' bağlamında serdedildiği varsayılmaktadır. Ayrıca burada muhatabı ümitsizliğe sevk etme manasına gelen tey'is amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. (İbn Âşur, 26/315).

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّجِيسٍ ﴿٣٦﴾

"Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helak ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var? " (Kâf 50/36).

"Kem-i haberiyye" ile başlayan âyet-i celile, devamlılık bildirmeyen mazi fiilin geçtiği bir cümle ile başlamış akabinde ise iki ihbâr bir de inşâ ifade eden cümle barındırmıştır. Buradaki bu kullanımın saiki ise İbn Âşur'un ifadesiyle muhatabı tehdit, Peygamber Efendimizi teselli etmektir. (İbn Âşur, 26/322). هَلْ ile başlayan kısım, nefiy manasında inkâr anlamı içerirken muhatabın kurtuluş ümidini kesmek için مِنْ harfi cerrinden sonra mecruru olan مَجِيسٍ kelimesi umum ifade etmek üzere nekra gelmiştir. Nekirelik ise belâgatın ayrı bir güzelliğidir. Ayrıca bu tarz bir kullanımın muhatabı tehdit ettiği de unutulmamalıdır. Nitekim önceki kavimler daha güçlü olmalarına rağmen helak ile azaplandırılmışlarsa daha zayıf komumda olan Mekke'li müşriklerin helakı daha da kolay olacaktır. Dolayısıyla âyet muhataplarının akıllarını başlarına almaları hususunda ikaz eder. Zaten bir sonraki âyet de bu durumu bildirmektedir.

Sakındırma (Tâhzir)

Muhatabı iyiliğe yönlendirmek ve kötülükten sakındırmak, işini iyi yapması hususunda ikaz etmek manasına gelen tâhzir, Kur'an'da başvurulan yöntemlerdendir. Bu yönetime Kâf sûresinde şu âyetler ile müracaat edilmiştir.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

"Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd kavmi, Âd ve Firavun, Lût'un kardeşleri, Eykeliler, Tübba'nın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti." (Kâf 50/12-14).

Mezkûr âyetlerin tamamında ihbâr cümleleri birbirlerine atfedilerek kullanılmıştır. كَلَّ كَذَّبَ cümlesi ise önceki fiil cümlelerinden farklı olarak isim cümlesi şeklinde gelmiş ve burada bir önceki cümleyi yani (... كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ...) cümlesini tekit amacı güdüldüğünden atıf edatı kullanılmıştır. Ayrıca fasıla olması ve devamında gelen (فَحَقَّ وَعِيدِ) cümlesine bağlantısı sağlanabilmesi için önceki cümlelerden farklı olarak atfedilmeden kullanılmıştır. (İbn Âşur, 26/279). Bütün bunlara ek olarak âyetlerde, muhataba adı zikredilen kavimlerin Peygamberlerini yalanlayıp azabı hak ettikleri bildirilerek kendilerinin bundan ders çıkarıp yalanlamada ısrar etmemeleri yönünde bir sakındırma var olup inanç yolunu tutmaları yönünde de bir tavsiye mevcuttur.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَاللَّيْلَةُ الْمَاصِرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضِ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

"(Ey Muhammed!) Çağırıcının yakın bir yerden sesleneceği gün, (o sese) kulak ver. O gün insanlar hakka çağırın o korkunç sesi işiteceklerdir. İşte bu, (kabirlerden) çıkış günüdür. Şüphesiz biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir. O gün yer, onların üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, (hesap için) bir toplamadır, bize göre kolaydır. Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver." (Kâf 50/41-45).

Surenin sonunda yer alan bu âyetlerin başlangıcında "استمع" "kulak ver." denilerek inşâ bir cümle yapısı kurgulanmıştır. Bu inşâ cümle talep ifade eden emir kipi ile dile getirilmiştir. Çağırıcının (Münadi) nidasına kulak verilmesi istenen Hz. Peygamber'e hitab etmenin hemen ardından insanların da korkunç sesi işiteceklerini bildiren âyet بسمعون şeklinde muzarî bir fiille ifade edilmiş ve ihbâr olgusu işlemiştir. Bu ifade ile ayrıca ihbâr cümlelerin mecâzî kullanılış amaçlarından olan 'tehdit' gayesi güdülmüştür. يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضِ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ. âyetinde geçen يوم zarfı bir nahiv terimi olan mahzuf bir fiilin mefulüdür. Cümle, yüklemi muzarî fiil olan ihbârî bir cümledir. Böylece âyet yerin yarılıp insanların süratli bir şekilde içinden çıkmasının teceddüd ettiğini ifade eder. عَلَيْنَا يَسِيرٌ ifadesinde haberin takaddümü tahsis ifade eder ki bu durum da yeniden diriltmenin yegane gerçekleştiricisinin yalnızca Allah olduğunu bildirir.

Âyetlerde ifade edilen insanların hakka çağırın o korkunç sesi işitmeleri, (kabirlerden) çıkış günü, Allah'ın diriltip-öldürmesi, dönüşün de ancak Allah'a olması, yerin onların

üzerinden süratle yarılıp açılması, (hesap için) toplanma ve bunun Allah'a kolay gelmesi gibi hususların, kötü olana karşı tehdit ve tahzir, iyi olana ise teşvik barındırdığı açıktır.

Yergi (Zemm)

Muhatabı kınama manasına gelen bu terim, Kâf sûresinde şu âyetlerde yer almıştır:

بَلْ عَجَبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ ءَأِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾

"Kâfirler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştırlar da, "Bu tuhaf bir şey, öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!" dediler." (Kâf 50/2-3)

Bu âyetler ile ilgili belâgî değerlendirme yukarıda verildiği için sadece âyeti zikretmekle yetinilmiştir.

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٥﴾

"Ayrıca bunlar gerçeği kendilerine geldiğinde hemen yalanladılar; tam bir tutarsızlık içindeler." (Kâf 50/5).

"...tam bir tutarsızlık içindeler." ifadesi inanç noktasında muhatapların zihin yapısının karmaşıklığını dile getirerek onları kınamaktadır.

أَفَعَيَّبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

"İlk yaratmada acizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler." (Kâf 50/15).

Bir önceki paragrafa benzer bir şekilde bu âyet de "doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler." ifadesi ile müşriklerin bu şüpheli tavırlarını kınamaktadır. Buradaki kınamanın temelinde yatan saik, şüpheli müşriklerin basiretlerinin bağlanması ve şeytanın tasallutu altında olmaları sebebiyle işlerinin karmaşık hale gelmesindedir. Bu karmaşıklığın göstergesi ise kendilerinin hiç yoktan yaratılmalarının Allah tarafından gerçekleştirildiğini ikrar ederlerken yeniden yaratılmalarının ise mümkün olmayacağını dillendirmeleridir. Hâlbuki ilk defa yaratmak yeniden diriltmeden daha zordur. İşte bu yüzden âyet, bu çarpık düşünceleri sebebiyle kâfirleri zimnen yermektedir (Râzî, 2005, 10/143).

Heveslendirme (Tergib)

Ciddiyetle çalışmaya teşvik anlamına gelen tergib surede şöyle yer almıştır:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْآيَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدُ ﴿١٤﴾

"Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd kavmi, Âd ve Firavun, Lût'un kardeşleri, Eykeliler, Tübba'nın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar (kendilerine gönderilen) peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti." (Kâf 50/12-14).

Bu âyetlerde önceki ümmetlerin yalanlamalarına ve bu tutumları sebebiyle azabı hak ettiklerinin bildirilmesi, Hz. Peygamber'in görevinde daha bir dikkatle ve ciddiyetle çalışmasına teşvik söz konusudur. Nitekim âyetler, önceki peygamberlerin ümmetlerinin de kendilerine gelen elçileri inkâr ettiklerini, bu durumun onları vazifelerinden alıkoymadığını, bilakis Allah'ın yardımı yetişinceye kadar vazifelerinde sebat ettiklerini bildirirken Hz. Peygamber'e de bir nevi teselli mahiyetindedir. Burada gayret ve çabalamaya azami önem verildiği görülmektedir.

وَأَزَلَّتْ الْجَنَّةُ لِلْمُنْتَفِعِينَ عَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَذَا مَا تُوَعِدُونَ لِكُلِّ آوَابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَنْ حَسْبِيَ الرَّحْمَنُ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ أَنْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

"Cennet Allah'a karşı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılacak. Onlara söyle denir: "İşte bu, size (dünyada) vaat edilmekte olan şeydir. O, her tövbe eden, onun emrini gözeten için, görmediği halde sırf saygıdan dolayı Rahmân'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir. Oraya esenlikle girin. İşte bu, ebedilik günüdür. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır." (Kâf 50/31-35).

Muhatabını cenneti kazanmaya teşvik eden bu beş âyette âyetlerin tertibi çok ince bir anlam örgüsüyle birleştirilmiştir. Âyetin girizgâhı ile devam eden cümlelerde muttaki kimselerin ikrama mazhar olacakları ve kendilerini büyük bir nimetin beklediği müjdelenmiştir (Nesefî, 3/371; Begavî, 2000, 4/279; Râzî, 2005, 10/142; Beyzâvî, 1997, 5/144; İbn Kesir, 1999, 6/397; Şevkânî, 5/89; Âlusî, 1996, 13/327; İbn Âşur, 26/318).

Mezkûr beş âyette yedi ihbârî bir tane de inşâî cümle vardır. Bu cümlelerin kiminde mazi, kiminde de ise muzarî fiil kullanılmıştır. Ayrıca devamlılık bildiren isim cümlelerine de yer verilerek belâgatın güzel birkaç yönü işlenmiştir. Bu tutum anlam örgüsüyle irtibatlıdır. Cennetin yaklaştırılmasında geçmiş zaman kipi kullanılmasına rağmen gelecekte gerçekleşecek bir eylemi ifade sadedinde mazi kipinin kullanılması bu müjdenin kesin olarak vukuuna işaret eder. Nitekim gerçekleşmesi kesin olan şey gerçekleşmiş gibi kabul edilir. O yüzden burada ihbârî cümleye yer verilmiştir. Aynı şekilde şart edatı olan مَنْ kelimesinin (şartiyeye kabul edenlere göre) şart cümlesinin ve ona atıf olan cümlelerin içerisinde mazi fiil kullanılması da bu kurgusal yapıya vurgu içindir.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعَبِيدٍ ﴿٤٥﴾

Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver. (Kâf 50/41-45).

Bu âyet, müşrikleri tehdit ederken bariz bir şekilde Hz. Peygamber'e teselli vermekte, üzerinde bulunduğu yolda, güttüğü davada yalnız olmadığına ve bu uğurda yardımsız kalmayacağına vurgu yapmaktadır.

Muhatabın Durumuna Göre İhbâr

Yukarıda da beyan ettiğimiz üzere haber, söyleniş maksadı ve muhatabın durumuna göre iki kısma ayrılır. Bu kısımlardan söyleniş maksadına göre söylenmiş ihbâr cümlelerini ilgili sureden bulup tespit ettikten sonra şimdi de muhatabın durumuna göre

söylenmiş ihbâr cümlelerine değinilecektir. Bu başlıkta irdelenen şey söz söylendiği esnada muhatapın o söze ilgisi, o sözü kabulü, inkârı veya tereddüt etmesinin (ibtidâî, tâlebî ve inkârî) dikkate alınmasıdır. Şimdi bu bahisle alakalı âyetler tespit edilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus şu ki suredeki âyetler farklı açılardan tasnife tabi tutulduğundan bu noktadan sonra ilgili başlık altında verilecek âyetler sadece konuyla alakalı olarak delil mahiyetinde getirilecek, mevzu ile ilgisi olmayan ya da daha önce değinilen herhangi bir belâgî inceliğe değinilmeyecektir.

Sûredeki İbtidâî Cümleler

Yukarıda da değindiğimiz gibi muhatap, verilecek cümlelerin içeriğinden habersiz olur da tereddüt içerisinde olmaz ve verilmek istenen cümlelerin barındırdığı anlama da muhalif değilse bu cümleye "ibtidâî" cümle denir. Sûrede ibtidâî cümleler çok olmakla birlikte daha önce hakkında yorum yapılmayan veya belâgî yönüne atıfta bulunulmayan âyetler şunlardır:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يُقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

"O halde onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tespih et. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da onu tespih et." (Kâf 50/39-40).

Geçen iki âyette üç inşâ bir de ihbâr cümlesi mevcuttur. Bu mevcudiyetin cümleye kattığı anlam çerçevesinde denebilir ki: Daha önce geçen âyetlerde müşriklerin sözlerinden neşet eden iğneleyici ve inkâr edici sözler, Hz. Peygamberi üzmektedir. Onu bu durumda teselli etmek için nazil olan bu âyetler, eziyetin var olduğunu lakin her şeyin Allah'ın kudret ve inâyeti çerçevesinde döndüğünü bildirmektedir. Öte taraftan inkârcıların her sözlerinin kayıt altına alındığını da dile getiriyor. Ayrıca bu âyetler Hz. Peygamber'in iman ve itminan üzere kalıp inkârcıların bu ifadelerine tahammül göstermesi gerektiğini ve bu durumda zikre ve günün farklı zamanlarında Allah'ı anmaya râm olması gerektiğini bildiriyor. Nitekim سَبِّح kelimesinin tekit ifade etmek üzere mükerrer bir şekilde gelmesi bunu göstermektedir. Öte taraftan burada inşâ cümlelerin kuruluş gayelerinden olan teselli etme amacı güden cümleler kullanılmıştır. Buna ilaveten فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يُقُولُونَ cümlesi içerisinde muzarî fiili barındırarak ihbârî cümle şeklinde gelmiş ve müşriklerin sözlü sataşmalarının, fiili eziyetlerinin daima tekrarlandığını buna karşılık değişik vakitlerde Allah'a sığınarak tesbih etmesi istenmiştir.

Sûredeki Talebî Cümleler

Belâgatta "muhatap cümlelerin içeriği konusunda tereddüt yaşar da cümlelerin hakikatine erişme arzusunda olursa bu durumda cümleyi tekitli bir şekilde getirmek güzel olur" denilmiştir. Bu tarz bir cümleye de "talebî" cümle denir. Sûrede talebi cümleler barındıran tek bir âyete rastlanılmıştır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾

"And olsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. " (Kâf 50/16).

Bu âyetten hareketle şu bilgiyi söylemek mümkündür: Muhatap her ne kadar insanın Allah tarafından yaratıldığına inansa da ancak bu hükümde bir tereddüt yaşamaktadır. Dolayısıyla o kesin bir bilgiye ulaşma arzusunda olduğundan cümle tekitli gelmiştir. Malumdur ki böyle durumlarda cümlenin tekitli gelmesi güzel görülmüştür.

Sûredeki İnkârî Cümleler

Muhatap cümlenin içeriği hususunda tereddüdün yanı sıra inkâr içerisinde ise cümleyi en az iki ya da inkâr derecesine göre daha fazla tekitle söylemek gerekir ki bu tarz bir cümleye de "inkârî" cümle denir. Bu şekilde sûrede yer alan âyetler de şunlardır:

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾

"Yerin onlardan neyi eksilttiğini (çürüttüğünü) bilmekteyiz; bizde her şeyi saklayan bir kayıt vardır." (Kâf 50/4).

لَقَدْ كُنْتُمْ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾

(Ona) "Andolsun ki sen bundan gaflette idin. Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir" (denir.) (Kâf 50/22).

مَنْ حَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

"... O, her tövbe eden, onun emrini gözetin için, görmediği halde sırf saygıdan dolayı Rahmân'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir. Oraya esenlikle girin. İşte bu, ebedilik günüdür. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır." (Kâf 50/31-35).

İhbâr ve inşâ cümlelerini barındırdığını müşahede ettiğimiz bu âyetlerde şunu söyleyebiliriz: Âyetleri ihbâr cihetinden değerlendirdiğimizde buradaki gayenin tekitli gelen ihbâr cümlelerinin kuruluşundaki amacın inananları müjdelemek iken müşriklere de tehdit olduğunun belirtilmesidir. Bu ikinci kısımda 'inzâlu gayri'l-münkir menzile'til-münkir' olduğu görülmektedir. İnşâ cihetinden baktığımızda ise daha önce dediğimiz gibi burada bir müjdeleme (tebşir) amacı verilmek istenmiştir.

إِنْ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾

"Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır." (Kâf 50/37).

Âyet tekit edatı olan لَنْ ile başlamıştır. Tekit edatı kullanıldığı için ihbârî cümlelerin talep içeren kısmından sayılmaktadır. Bu tarzın kullanımındaki amaç ise muhatabı teşvik etmek ve zihni söylenmek istenen cümlenin içeriğinden hali olan muhatabı tereddüt edip şek ve şüpheyne saplanan ve sorgulayan kimse konumuna (انزال خالي الذهن منزلة السائل المتردد) indirgemektir. O yüzden müekked bir surette sunulmuştur. Âyet, Müslümanları davete icabet ettikleri için överken inkârcıları tutumları sebebiyle (nasihatlerden faydalanamayacağı yönüyle) yermektedir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُثُوبٍ ﴿٣٨﴾

"Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık. Açıkçası bize bir yorgunluk da ilişmedi." (Kâf 50/38).

Yerin ve göğün altı evrede yaratılmış olmasını beyan eden âyet, tekit edatları olan ل قد harfleri ile başlayarak yukarıdan bu yana muhatap kitleye anlatılmak istenen yeniden yaratmanın mümkün olduğunu ortaya koyar. Böylelikle ihbârî olan fiil cümleleri tekit ile beraber kullanılır. Bununla birlikte âyet, müşriklerin yerin ve göğün Allah tarafından bu kadar kısa bir sürede yaratılmasına inanmadıklarını reddetmek için tekitli bir surette ihbâr-ı inkârî şeklinde verilmiştir.

Sûredeki İnşâî Cümleler

Daha önce değindiğimiz üzere inşâ; talebî ve gayr-ı talebî diye iki kısma ayrılır. Gayr-ı talebî belâgatın mevzusu olmadığı için ona ait örneklere yer verilmeyecektir.

İnşâ; emir, nehiy, istifhâm, temenni, nidâ diye beş kısımdan oluşur. Şimdi bunlardan hangileri surede geçmekte onlara bakılacaktır.

Emir

Daha öncede değindiğimiz üzere emir: Muhatap tarafından bir yükümlülük bildiren talep diye tanımlanır. Bu talep, işin yapılmasını isteme yönünde olabileceği gibi yapılmaması yönünde de olabilir. Her iki yöne yönelik anlamlar barındıran Âyetler şunlardır:

أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَتَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ ﴿٢٥﴾

"Beraberindeki (melek) şöyle der: "İşte bu yanımdaki hazır. (Allah şöyle der:) "Atın cehenneme, (hakka karşı) inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheli her Kâfiri!" (Kâf 50/24-25).

İnşâî talebî suretinde gelen أَلْقِيَا cümlesinde emredilen kimse ya aslı üzerine insanın her iki yanında bulunan meleklerdir ya da tekit için cehenneme atmakla sorumlu olan meleke emir verilmiştir. Bu tarz kullanım Arap dilinde yaygındır (Taberî, 11/437; İbn Kesir, 1999, 61/402; Ebûsûûd Efendi, 8/131; Semin el-Halebî, 10/27).

أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾

"Oraya esenlikle girin. İşte bu, ebedilik günüdür." (Kâf 50/34).

Bu âyetteki emretme, tekrim (ikram etme) içindir. (İbn Aşur, 26/320). Nitekim cennetle müjdelemenin akabinde oraya giriş emri vermek güzel bir geleneğin tezahürüdür.

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾

"O halde onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tespih et. Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da onu tespih et." (Kâf 50/39-40).

Âyetlerde üç inşâ cümlesi mevcuttur. Âyet başta bulunan ف ifadesi ile başlardaki âyetlerden itibaren anlatılan tüm hususlara nahiv kurallarından olan tefrî mahiyetindedir. Bu âyetlerin böyle bir yerde gelmesinin münasebeti ise "Daha önce nice kavimleri helak ettik...." âyeti ile devamında gelen âyetlerde süregelen Hz. Peygamber'i teselli olgusuna uygun düşmesidir. (İbn Aşur, 26/326). Yani buradaki emir kipleri teselli maksadıyla zikredilmiştir.

وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾

"(Ey Muhammed!) Çağırıcının yakın bir yerden sesleneceği gün, (o sese) kulak ver. (Kâf 50/41).

Bu âyet inşâ surette gelmiş olup az önce geçen سَبَّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ cümlesi üzerine atf edilmiş ve bir önceki paragrafta dile getirdiğimiz tefrî olgusunun içerisinde yer almıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'i teselli manası bu âyetlerde de kendini göstermektedir. "Kulak ver." şeklinde verilen emir, dinlenilmesi ile emrolunan şeyin (mesmu') teselliye dönük olduğunu ve Hz. Peygamberi yalanlayanları tehdit etmeye yönelik olduğu kaçınılmazdır. (İbn Aşur, 26/329).

فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعَبِيدِ ﴿٤٥﴾

" O halde sen, benim uyarımdan korkan kimselere Kur'an ile öğüt ver. (Kâf 50/45).

Nehiy

Nehiy: Başında fiili yasaklayıcı la'nın (لَا) bulunduğu kelimedir. Bu tarz bir kullanım sûrede sadece bir âyette geçmektedir ki o âyet de şudur:

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّْ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾

"Allah şöyle der: "Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size önceden yaptım." (Kâf 50/28).

Buradaki yasağın anlamı, yapılan karşılıklı çekişmenin faydasız olmasıdır, çünkü iki taraf da inkârda birbirine eşittir ve bu durum hesaba çekilmek, azaba uğramak için ise kâfidir. Bu âyet, Allah'ın onlar hakkındaki hükmünün kararlaştırıldığı gerçeğinden kinayedir ve bu münakaşa, onların sorumluluğunu gidermeye yetmeyeceğinden burada ve devamında gelen âyette muhatabı bir ümitsizliğe sevk etme amacı güdülmüştür (Râzî, 10/156).

İstifhâm

İstifhâm: Başında anlamaya yönelik edat bulunan ve bununla mütekellimin muhataptan bilmediği bir şeyi bilmesini istenen kelime veya cümledir.

ءَاذًا مِثْنًا وَكُنَّا تَرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣١﴾

"Kâfirler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşıtlar da, "Bu tuhaf bir şey, öldükten ve toprak olduktan sonra mı (dirileceğiz)? Bu olmayacak bir dönüş!" dediler." (Kâf 50/2-3).

Âyette geçen istifhâm, hayret (taaccüb) ve iptal manasında kullanılmıştır. Bu istifhamı kullanan inkârcıların bundaki amacı ise yeniden dirilme olayını duyanların buna inanmalarını engellemektir. Bunu yaparken de taaccübün medarını ölüm zamanı kılmaktadırlar. (İbn Âşur, 26/280).

أَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾

"Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik." (Kâf 50/6).

Buradaki istifhâm inkâr için olabileceği gibi takrir için de olabilir. Birincisine göre âyette mezkûr "nazardan" (bakma/bakış) maksat tefekkür etmektir. Buna göre âyetin anlamı "bakmazlar-ibret almazlar" anlamına gelmektedir. İkinci ihtimale göre ise nazar, müşahede etmek anlamında olup âyete kattığı anlam "bakmazlar mı" şeklindedir. (İbn Âşur, 26/285).

أَفَعَبِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ حَبِيبٍ ﴿١٥﴾

"İlk yaratmada acizlik mi gösterdik ki (yeniden yaratamayalım)? Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler." (Kâf 50/15).

Bir nahiv terimi olan fâ-i tefrî'iyye ile birlikte kullanılan istifham, inkâr içindir. Âyet soru edatı kullanmak suretiyle ilk yaratmanın Allah'a zor olmadığını belirterek tekrar diriltmenin mi zor olacağına inkârcıları itiraf etmeye mecbur bırakmaktadır. Onların aslında bunu ikrar ettiklerini, izledikleri yolun kuru bir inattan ibaret olduğunu ve şek ve şüphenin yersiz olduğunu beyan eder. Bu ifadenin içerisinde zımnen tehditin mevcudiyeti açıktır. (Zemahşerî, 4/372).

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَنَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ﴿٣٠﴾

"O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da, "daha var mı?" der." (Kâf 50/30).

Âyet-i kerime, sadece sorulan sorunun içeriğini tasdik etmek için kullanılan هل istifham edatına iki defa yer vermiş böylelikle ihbâr sûretindeki cümleyi inşâ şekline sokmuş ve belâgat ilminin güzel sûretlerinden olan "tıbak" yoluna başvurmuştur. Ayrıca يَوْمَ zarfının bağlı olduğu inşâ cümleyi hazf ederek cümlenin anlamına ayrı bir güzellik katmıştır. (İbn Âşur, 26/318).

Ebû Hayyan ilgili âyetin tefsirinde: "Buradaki istifham, takrir ifade eder. Yoksa hakiki manada bir anlama çabasına yönelik soru sorma değildir. Nitekim Cenab-ı Allah, her şeyi bilendir. Anlamaya yönelik soru sormak onun için muhaldir. Ayrıca soru sorularının zevî'l-uku'l'dan (şuur sahibi) olmayan cehennem olması bu düşüncemizi güçlendirmektedir." der. (Ebû Hayyan, 1998, 10/538). Lakin bazı âlimler istifhâmın hakiki manasında kullanılmış olması durumunda bile buradaki amacın cehenneme girecekleri korkutmaya dönük tevbih (korkutma) gayesi güdülmüş olabileceğini söylerler. Cenab-ı Allah'ın bu sözünü tasdik eden başka bir âyette şöyle buyrulur: وَتَمَّتْ

كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ "Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi hem cinlerden hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım" sözü kesinleşti." (Hûd; 119). İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre هَلْ مِنْ مَزِيدٍ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ kısmındaki istifhâm inkâr içindir. Buna göre mana "Ben de yeni birini alacak yer kalmadı." manasına gelir. Bu anlamı 'cehennemi insanlarla dolduracağım.' sözüyle birlikte düşündüğümüzde önümüze birkaç yol çıkar. 1- Bu soru henüz tüm cehennemlikler girmeden sorulmuştur. 2- Cehennem içindekilerin çokluğundan yeni yer açılması için talepte bulunmuştur. 3- Ebû İshak'ın dediğine göre cehennem bu ifadeyi cehennemliklerin korkusunu arttırmak için dile getirmiştir. (Vâhidî, 2008, 10/406). Anlaşılan o ki burada kullanılan istifham edatı, takrir ve tavkif için olabileceği gibi inkâr için de olabilir. Öte taraftan âyet, cehennemın bu ürkütücü cevabına yer vererek muhataptan cehenneme sürükleyici amellerden uzak durmasına yönelik bir sakındırma (tahzir) anlamı vermektedir.

هَلْ مِنْ مَجْبِصٍ ﴿٣٦﴾

"...Kaçacak bir yer mi var?" (Kâf 50/36).

Cümledeki istifham nefiy manasında olan inkarî bir cümledir. Bundan dolayı مِنْ ifadesi مَجْبِصٍ ifadesinin başına gelmiştir. Buna göre âyetin anlamı 'kaçacak yer yoktur' şeklinde olur.

Nidâ

Nida: Bazı edatlarla muhatapı konuşana yönelmeye çağırmaaktır. Bu tarz bir yönetime tek bir âyette rastlanılmıştır ki o âyet de şudur:

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾

"Arkadaşı (olan şeytan) der ki: "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım, fakat kendisi derin bir sapıklık içinde idi." (Kâf 50/27).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi âyette iki ihbâr bir de münada ile tahakkuk edilen bir inşâ cümlesi vardır. Nida, belli çağrı edatlarıyla mütekellimin muhatabından yönelme istediği, bu isteğini inşâ sûretinde telaffuz ederek dile getirmesidir. Âyet-i celile, aldatılan insan ile onu aldatan şeytanın kıyametteki diyaloguna yer verir. Her iki tarafta suç muhataba yüklemek isterler.

Sonuç

Vahye dayalı olan kutsal metinlerde edebi üslubun tüm yönlerinin işlendiği bilinmektedir. Son ilahi vahyin aktarıldığı Kur'an-ı Kerim ile bu üslubun zirveye ulaştığı da ayrıca görülmektedir. Buradaki temel etkenin, muhatap kitlenin edebi yönlerinin güçlü olmasına rağmen Kur'an'ın icazı karşısındaki aciz kalmalarının, metnin kurgusal yapısındaki ifade gücünde yattığı düşünülmektedir. Bu ifade gücü metne gizemli bir yapı kazandırmakla birlikte deruni manaların kalıbı olan bu lafızların Arap Dili ve Edebiyatının bütün söz sanatlarını içermesinin kaçınılmaz sonucudur.

Kur'an-ı Kerim'in deruni manalarını ifade eden elfazın örgüsünde belâgat ilminin bütün yönleri mevcuttur. Lakin belâgatın bütün konuları aynı seviyede işlenmemiştir. Özellikle

de ihbâr ve inşâ örnekleri cihetinden bakıldığında bu durum gözle görülür bir şekilde belirgin hale gelmektedir. Örneğin çalışmanın neticesinde görülmüştür ki haber daima hakiki manası üzerine gelmemekte cümlelerin siyakından anlaşılan farklı bazı gayelerde de gelebilmektedir. İnşâ da böyledir. Nitekim içinde inşânın kısımlarından olan emir, nehiy, istifhâm gibi cümleler de sürekli hakiki anlamları üzerinde olmamakta bazen mecazi manalarda kullanılabilir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in sır dolu manalarına/maksatlarına vakıf olmak için belâgat ilminin kaidelerinden, esaslarından yararlanma zorunluluğu vardır.

Çalışmamıza medar olan ve içerik açısından genel itibariyle yeniden dirilmenin imkân dâhilinde olduğunu isbat etmeyi gaye edinen Kâf sûresini incelediğimizde özellikle araştırmanın mihverini oluşturan "ihbâr ve inşâ" cümleleri açısından edebi sözlerle tezyin edildiği görülmüştür. Buna mukabil üzülme (tahassür), korkutmak (tevhîh), sakındırma (tâhzir), hatırlatma (tezkir) (ki sûrede gördüğümüz kadarıyla bu son üçüne daha fazla yer verilmiştir.) vb. gayelerle kurulan ihbâr cümlelerinin emir, nehiy (sakındırma), istifhâm, taaccüb vb. gayelerle kurulan inşâ cümlelerinden daha fazla yer aldığını görülmüştür. Buradaki temel sâik ise daha öncede dile getirdiğimiz gibi Kâf sûresinde işlenen edebi yöndür. Bunun yanı sıra ölümden sonra yeniden dirilişle bunu inkâr edenlerin ikaz edilmesi ve iman edenlerin çeşitli nimetler ile müjdelenmesi olduğu düşünülmektedir. Öte taraftan peygamberlerine karşı gelen bazı topluluklardan akıbetlerinin hatırlatılması, kavminin inkârcı ve yıkıcı tavırlarına karşı Hz. Peygamber'e teselli ve güven telkin edilmesi, inkârcıların ahirette karşılaşacakları cezalar ve inananlara verilecek nimetler gibi konuların ihbârî surette verilmesinin uygunluğu olduğu kanaatinin oluşmasıdır.

Dilin tüm inceliklerini, mesajı iletme noktasında sonuna kadar kullanan sûrenin, adeta Kur'an'ın hulasası mesabesinde olduğunu, bu durumun da ilgili belâgî yönleri tespitine zor bir durum olarak müşahede edilmiştir. Makalenin bu alanda çalışacak olan araştırmacılara fikir vereceği ve ufuk açıcı yönlendirmelere kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, (b.y.y. Dârü'l-maârif, t.y.).

Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi'tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, Thk. Ali Abdülbârî Âtiyye, 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1996.

Baytar, Yaşar Seracettin, "Arap Edebiyatında Mana ile İlgili Güzel Söz Sanatları", *Diyanet İlmî Dergi*, 51/1 (Ocak 2015): 102.

Begavî, Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, Thk. Abdurrezzak el-Mehdî. 5 Cilt. Riyâd: Dârü İhyâi tûrâsî'l-Ârabî, 2000.

Beyzavî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Thk. Muhammed Abdurrahman el-Marâşlî, Beyrut: Dârü İhyâi tûrâsî'l-Ârabî, h. 1418.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, es-Sünen, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-asriyye, 2005.

Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemil. 2. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1998.

Ebüssuûd Efendî, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Thk. 2. Baskı. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'ihyâi turasi'l-Ârabî, t.y..

Hâkim en-Nisâbü'rî. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek* 'ale's-Şahîhayn (el-Müstedrek 'ale's-Şeyhayn)*, Thk. Mustafa Abdülkadir Âtâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990.

el-Halebî Semîn. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) el-Halebî, *ed-Dürrü'l-maşûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-kâlem, t.y.

el-Haşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga fî'l-meânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*, Nşr. Müessesetu el-Hindâvî. Birleşik Arap Emirlikleri: 2017.

el-İsferâyînî, Ebû İshâk İsamüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî, *el-Atvel*, 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.

el-Necer Muhammed, "Cahiliye Döneminden Abdülkahir el-Cürcanî'ye Kadar Belâgatın Gelişimi," *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (K7AÜİFD), 7/2 (2020/2): 1209-1239*.

İbn Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâtî el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998.

İbn Hişâm, *Kaṭrû'n-nedâ ve bellü's-şadâ*, 11. Baskı. Kâhire: Dârü'n-neşr, 2002.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-'azîm**, Thk. Sâmi b. Muhammed Sellame. 8 Cilt. 2. Baskı. Dimeşk: Dârü Tâyye, 1999.

İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Uşûl*. Thk. Abdülhüseyn el-Fetlî, 3 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, t.y.

Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfiî *el-İzâh li-muhtaşari Telhîşi'l-Miftâh*, Thk. Muhammed Abdulmunim Hafâcî. 3. Baskı. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-cil, 2007.

Kılıç, Hulusi. "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 380-383. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*, 2. Baskı. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tunusiyye. 1984.

- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiki't-Te'vîl*, Thk. Yusuf Ali Budeyvî, 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kelimi't-tayyib, 1998.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 2. Baskı. 11 Cilt. Beyrut: Dârü'l-fikr, 2005.
- Sekkâkî, Ebü Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, Thk. Nâim Zarzur. 2. Baskı. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1987.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr*, 6 Cilt. Dımeşk: Dârü İbn Kesîr, t.y.
- Sevinç, Eyüp. "Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları" *Bingöl Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, 5/24 (2015): 329-335.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 2000.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel fi'l-me'ânî ve'l-beyân (Şerhu Telhîşi'l-Miftâh, eş-Şerhu'l-muṭavvel, el-Muṭavvel şerhu Telhîşi Miftâhi'l-'ulûm)*. 2. Baskı. İstanbul: 1891.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî, *el-Basît fi tefsîri'l-Kur'ân*. 25 Cilt. Riyad: Nşr. İ'madetu'l-bahsi'l-ilmî/İmam Muhammed Bin Suud İslam Üniversitesi, 2008.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Kâf Süresi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 143-144. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an ḥakâ'ika ğavâmiẓi't-tenzil ve 'uyûni'l-eḳâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, 2. Baskı. 4 Cilt. Beyrut: Dârü kitabi'l-Ârabî, 1976.